

प्र क र ण - पा च वे

=====

• विपणनकरपूर्व निबंधाची मराठीला देणगी •

=====

प्रकरण - पाचवे

=====

" चिपळूणकरपूर्व निबंधाची मराठीला देणगी "

एकोणिसावे शतक म्हणजे महाराष्ट्राच्या नव्या जळणघळणाचे शतक होते. या शतकात महाराष्ट्राच्या संस्कृतीला आणि पर्यायाने मराठी वाङ्मयात व महाराष्ट्रीय जीवनात अनेक प्रकारचे बदल घडून आले. ब्रिटीश राजवटीमुळे संपूर्ण भारतीय जीवनातच स्थित्यंतर घडून आले होते. याच काळात मराठी वाङ्मयातही फार मोठ्या प्रमाणात बदल घडून आला. प्राचीन काळापासून चालत आलेली पद्यरचनेची परंपराच जणू नष्ट झाली होती. नवे उमाळे वाङ्मयाच्या क्षेत्रात निर्माण होऊ लागले होते. नवे प्रवाह व त्याचे वेगवेगळे स्वरूप येऊ लागले. ही एक मराठी वाङ्मय क्षेत्राला भिळालेली फार मोठी देणगीच म्हणावी लागेल. नवी शासन व्यवस्था, शिक्षण संस्था, ग्रंथप्रसार, वृत्तपत्रे, ख्रिस्ती, धर्माचा प्रसार, यासारख्या सामुदायिक किंवा व्यक्तिगत हालचालीचा भारतीय जीवनावर व वाङ्मयावर परिणाम होणे अगदी स्वाभाविकच होते. आणि तो झालाही. "जीवनाच्या राजकीय, धार्मिक, सांस्कृतिक, अंगाकडे पाहण्याचा एक नवा दृष्टिकोन येथिल लोकांना प्राप्त झाला. किंबहुना राजकीय क्रांती बरोबरच एक प्रचंड मासिक क्रांती येथे घडून आली. या सर्वांचा वाङ्मय निर्मितीवर परिणाम होणे अपरिहार्य होते".^१ किंबहुना एका सुधारणावादी दृष्टिकोनातून असे म्हणता येईल की, " निबंध " ही मराठी वाङ्मयाला भिळालेली फार मोठी देणगीच आहे. जीवनाच्या नव्या जाणीव समाजाच्या तळागाळापर्यंत पोहचविण्याचे महत्वाचे कार्य या कालखंडातील "निबंध" या वाङ्मयप्रकारानेच केले. पुढे इ.स.१८७४ मध्ये विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांनी आपली "निबंधमाला" निर्माण केली आणि निबंध वाङ्मयाच्या एका नव्या

पर्वाला सुरवात झाली.

हा निबंध वाडःमयप्रकार इंग्रजी वाडःमयाच्या मदतीने मराठी मध्ये अवतरला. अव्वल इंग्रजी वाडःमयाच्या कालखंडातील प्रथम शिक्षून सुशिक्षित झालेली पिढी इंग्रजांचे प्रचंड ज्ञान पाहून थक्क झाली व आपल्या स्वकीयाचे अज्ञान पाहून हळूहळू लागली व आपल्या ज्ञानाचा त्यांना फायदा करून द्यावा असे त्यांना वाटू लागले. "शहाणे करून सोडावे, सकळ जण" या प्रेरणेने हे सुरवातीचे साहित्य लिहिले गेले. यातून उपदेश करणे हेच तत्व होते. परंतु पुढील वाडःमयाची पायाभरणीच होती. म्हणून या वाडःमयाला अनन्य साधारण महत्त्व आहे. अधुनिक मराठी वाडःमयाचा पाया याच काळात रचला गेला. या कालखंडाने अनेक प्रकारची देणगी पुढच्या वाडःमयाला दिली आहे.

(अ) निबंधाची रचना :

पेशवाईच्या अस्तानंतर ब्रिटिश राजवट भारतात आली. ब्रिटिशांच्या अनेक सुधारित गोष्टी बरोबरच इंग्रजी वाडःमयही भारतातरीत करून मराठीमध्ये आणले गेले. या इंग्रजी साहित्याच्या मदतीनेच मराठीत "निबंध" हा वाडःमय प्रकार अस्तित्वात आला. सुचेल त्या विषयावर स्पष्ट स्वरूपात लेखन करणे, कोठूनही विषयाला सुरवात करावी, मुख्य विषयाला अनुसरून विषयाची मांडणी करणे, एखाद्या महत्त्वाच्या मुद्द्यावर जोर देणे, त्याची पुनरावृत्ती करणे, असे प्रारंभीच्या निबंधाचे स्वरूप होते. यामध्ये श्रेष्ठ स्वरूपाची वाडःमयीनता व रचनेतील सुबद्धपणा नव्हता. परंतु पुढील "निबंध वाडःमयाचा आणि एकूणच मराठी साहित्याचा पाय होता. यामुळे या साहित्याला एक वेगळे स्वरूप प्राप्त झाले आहे. यामध्ये प्रामुख्याने "लोकहितवादी", "बाबा पदमनजी", विष्णुबुवा ब्रम्हचारी",

"का.बा.मराठे", "भाउ, महाजन", "बाळशास्त्री जांभेकर", "मिसेस फरार", या सारख्या श्रेष्ठ निबंधकारांचा समावेश होतो. या निबंधकारांनी समाज प्रबोधनासाठी निबंधाचे लेखन केले होते. त्यामुळे त्यामध्ये एक प्रकारचा बालबोधपणा होता. प्रासादिकता, सुबोध रचना व भाषाशैली या सारख्या गुणांचा अभावच होता.

१८७४ मध्ये विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांनी "निबंधमाला" वाचकांच्या समोर ठेवली. आणि मराठी निबंध मालेचे एक दुसरे पर्व सुरु झाले. सुरवातीच्या निबंधातील बालबोधपणा निघून गेला व एका वैचारिक वाङ्मयाचा उगम झाला. विष्णुशास्त्री चिपळूणकर यांच्या लेखनातून "भाषा दुष्ण", "लेखनशुद्धी", "इंग्रजी भाषा", "विद्वत्त्व आणि कवित्व", डॉ.जॉन्सन या सारखे वैचारिक निबंध येऊ लागले. या निबंधाची रचना मुददेसुर होती. विषयाची मांडणी, विवेचनाचा विस्तार, अलंकारिक व सुभाषितपूर्ण वाक्याची रचना, या सारखे विशेष त्यांच्या रचनेत येऊ लागले. याच कालखंडात अनेक निबंधकार आपले निबंध लिहून प्रसिध्द करू लागले होते. चिपळूणकरांच्या सारखेच निबंध लेखन करणारे निबंधकार म्हणून आगरकरांच्याकडे पाहिले जाते. त्यांच्या निबंधात रचनेतील बांधेसुदपणा, अलौकिक तत्त्वनिष्ठा, उच्च विचारश्रेणी याची प्रचीती येते. टिळक ही याच कालखंडातील निबंधकार होते. परंतु त्यांच्या लेखनात चिपळूणकरांच्या सारखी शैली नव्हती. त्याचे विषयही साधे होते. "समाज", "धर्म", "चरित्र", "काव्य", "इतिहास", "मृत्यूलेख", अशा अनेक विषयावर त्यांनी लेखन केले. रचनेला, भाषेला सजविषयाचा जाणीवपूर्वक प्रयत्न त्यांनी केला नाही. चिंतामन वेद्यांचे लेख पांडित्यपूर्ण असले तरी भाषाशैलीचा विलास त्यामध्ये मूळीच नव्हता.

१८७४ नंतरच्या कालखंडात अनेक निबंधकार आपले निबंध लिहू

लागले होते. मात्र या सर्वांच्या पाऊलखुणा एकोणिसाव्या शतकाच्या सुरवातीच्या कालखंडातून निर्माण झाल्या आहेत. अव्वल इंग्रजी कालखंडातील निबंधांच्या स्वरूपावर दृष्टी टाकली तर त्या निबंधाचे स्वरूप बालबोधच होते असे दिसते. सामाजिक सुधारणा हाच त्या निबंधाचा विषय होता. राजकीय, धार्मिक, सामाजिक विषयावर सुकल तसे विचार मांडणे हे त्याचे स्वरूप होते. ते १८७४ नंतरच्या कालखंडात पूर्णपणे बदलले व त्या निबंधातून एक वैचारिकता आली, रचनेत एक विशिष्ट बांधुसेदपणा आला. हे सर्व घडत असताना पूर्व परंपरेचा धागा निश्चितपणे त्यांच्या जवळ होता. ही सुरवातीची अवस्थाच "निबंध" या वाङ्मयप्रकाराच्या विकासाचा कारणीभूत ठरली. विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांनी पूर्व निबंधातील अपूर्णता, त्यांच्यातील ओबडधोबडपणा समजावून घेतला व एका नव्या जोमाने व वैचारिकतेने "निबंध" लेखन केले. त्यांच्या लेखनाची छाप त्या काळातील अनेक निबंधकारावर पडली होती.

(ब) वाङ्मयीन देणगी :

अव्वल इंग्रजीत मराठी वाङ्मय निर्मितीचा पाया घातला जाऊ लागला होता. इंग्रजी वाङ्मयाच्या मदतीने मराठी साहित्याच्या क्षेत्रात "निबंध" हा वाङ्मयप्रकार आकार धारण करू लागला. इंग्रजीच्या सुधारणावादी दृष्टीकोनात कांही स्वार्थी आहे हे इंग्रजी शिक्षण घेऊन शहाणे झालेल्या आमच्या विचारवंतांना जाणवू लागले. तेव्हा त्यांनी सुरवातीला समाजातीलच एखादा सामाजिक, राजकीय, धार्मिक विषय घेवून त्यावर स्पष्ट स्वरूपाचे लेखन करण्यास सुरवात केली. आपणास समजलेला एखादा विषय किंवा प्रश्न समाजाला पटवून सांगणे या हेतूने लेखन होऊ लागले. यावेळी आपल्या लेखनातून विशिष्ट तर्कशुद्ध पध्दती वापरण्याएवढी जाण या विचारवंतांमध्ये आलेली नव्हती. त्यामुळे या लेखनात श्रेष्ठ स्वरूपाची

वाङ्मयीन वैशिष्ट्ये नव्हती. परंतु तरीही कांही महत्वाचे विशेष दिसतात. या विशेषांचा, त्यांच्या वाङ्मयीन शैलीचा पुढच्या काळातील निबंधकारांना निश्चितच उपयोगी पडला.

एखाद्या विषयाचे सुबद्ध, व्यवस्थित विवेचन करणे हेच निबंध या वाङ्मयप्रकाराचे मुख्य वैशिष्ट्य होय. लोकहितवादींच्या लेखनात असा एखादा विषय काँटेकोरपणे बांधलेला होता. "वाङ्मयामागे जो प्रश्नस्त व प्रौढ हेतू असावयास हवा तो हेतू धरून लिहिलेले गद्य लोकहितवादींनीच अर्वाचीन काळात प्रथम लिहिले. म्हणून लोकहितवादी हे अर्वाचीन मराठी गद्याचे जनक व निबंधाचे जनक होते".^१ वक्तृत्व संपन्न भाषाशैली, लालित्यपूर्ण निबंध, निर्भिक प्रतिपादन इ. वाङ्मयीन गुण लोकहितवादींच्या लेखनातूनच पुढे विष्णुशास्त्री चिपळूणकर, आगरकर, टिळक व इतर अनेक निबंधकारांनी घेतले आहेत.

बाबा पद्मनजी यांची शैली ही आकर्षक होती. भाषेतील प्रौढी, पदरचनेची शैली, अन्वयाची एकता, विचारांचे गांभीर्य, शब्दालंकाराची जाणीव, सुचकता, रंजनपरता, साधेपणा, यासारखे कांही वाङ्मयीन विशेष आपल्या लेखनातून त्यांनी स्पष्ट केले आहेत. त्याचा उपयोग तात्कालीन लेखकांनी व पुढे विष्णुशास्त्री चिपळूणकर, आगरकर, फडके या सारख्या निबंधकारांना झाला. फडके यांनीतर आपल्या निबंधातून रंजकतेचा पुरस्कार केला आहे. बाबा पद्मनजी यांनी आपल्या लेखनातून एक खास अशी लेखनशैली निर्माण केली होती.

का.बा.मराठे यांनी तर यापूर्वी कोठेही चर्चा न झालेल्या वाङ्मयीन विषयावर चर्चा करून समीक्षा व टीका लेखनाचा पाया घातला. "नावल आणि नाटक याजविषयी निबंध" यातून पूर्वी कधीही न झालेली वाङ्मयीन चर्चा केली आहे व समीक्षात्मकता, किंवा एखाद्या

विषयावर टीका, परिक्षण करून त्यातील गुण दोषाची विभागणी करणे ही नवी वाङ्मयीन दृष्टी समकालिनांना व पुढच्या पिढीला आणून दिली. या लेखना बाबत ते म्हणतात, " प्रस्तुत नावले लिहिणारे व नाटके लिहिणारे फार झाले आहेत, हव्या तशा कल्पना पुस्तकातून घालतात, व हवा तितका सत्याचा अपलाप करिताना असे होऊ नये म्हणून कोणी तरी चांगल्या विद्वानाने नावल व नाटक हयाच्या स्वरूपाविषयी निबंध लिहावा व तो छापून प्रसिद्ध करावा. रा.बा.विष्णुपंतानी हा अभिप्राय दोन तीन चांगल्या विद्वानांस कळवला. परंतु कोणाच्याही हातून ती गोष्ट झाली नाही. म्हणून पुढील अल्पविद्वानांचा निबंध छापण्यात आला. त्यात न्यूनता पुष्कळ असतील, परंतु कांही माहिती इंग्रजी निबंधातून व संस्कृत ग्रंथातून घेतली आहे, ती हयापुढे नावल करणा-यास उपयोगी पडेल अशी निबंध कर्त्याची आशा आहे".^१ या निबंधावर संस्कृत वाङ्मयाची व इंग्रजी वाङ्मयाची छाप होती. त्यामुळे संस्कृत व इंग्रजी पद्धतीचा वापरही त्यांनी आपल्या निबंधातून केला आहे.

सामाजिक बांधीलकीची जाणीव या काळातील सर्वच निबंधकारांच्या निबंधात होती. विष्णू-बुवा ब्रम्हचारी यांनी याच विचाराचा पुरस्कार केला आहे. निवेदनातील साधेपणा, विचाराची व्यापकता, व सर्व समावेशक दृष्टी या सारखे वाङ्मयीन गुण विष्णूबुवा ब्रम्हचारी यांनी आपल्या निबंधातून मराठी वाचकांना व वाङ्मयाला दिले. तडफदारपणा, वक्तृत्व गुण, युक्तीवाद, चातुर्य व आग्रहीपणा इत्यादी गुण त्यांनी मराठी साहित्याला बहाल केले.

(क) सामाजिकता :

ब्रिटीशपूर्व काळात महाराष्ट्राची समाज व्यवस्था ही भारतीय समाज व्यवस्थेचे एक अंग होते. आपली समाज रचना ही ईश्वरप्रणीत असून

ती अपरिवर्तनीय आहे. असा समज सामाजिक जीवनात ठाम मांडून बसला होता. या समाज जीवनात कोणताही बदल होणे शक्य नाही. अशी समजूत समाज जीवनात रुढ झाली होती. सर्व सामाजिक व धार्मिक संस्था ईश्वरप्रणीतच होत्या. त्यामुळे सर्व सामाजिक जीवनात एक निर्जिवपणा निर्माण झाला होता. त्यामुळे परिवर्तनाचाच प्रश्नच उपस्थित होत नव्हता. ज्ञानावर आधारलेल्या निष्ठेतून समाजात बदल घडून येतो. पण आमच्याकडे ज्ञान आणि निष्ठा या दोन्हीचासुद्धा अभाव होता. स्वतःच्या सामर्थ्याने त्याला कांही कार्य करता येते, असा विश्वासच माणसात फारसा उरला नव्हता. या स्थितीचे वर्णन करताना लोकहितवादी म्हणतात, " आमची गृहपद्धती, आमची राज्यपद्धती, आमची शास्त्री, आमच्या कला, आमचे वर्णसंबंध, आमच्या राहण्याच्या चाली, आमच्या वागण्याच्या रीती, - सारांश - इंग्रजी होईपर्यंत आमचे सारे व्यक्तिजीवित्व व राष्ट्र जीवित्व, ठशात घालून ओतलेल्या पोलादा सारखे किंवा निर्बाड शृंखलाबद्ध बंदिवानासारखे अथवा हाडकासारखे शेकडो वर्षे होऊन राहिले असे म्हणण्यास हरकत नाही." आमची समाज रचनाच अशा तऱ्हेने गतीशून्य झाली होती.

१८१८ साली पेशवाईचा अस्त झाला. राजकीय सत्तेची सर्व सुत्रे इंग्रजांच्या हाती गेली आणि प्रथमच भारतीय समाजरचनेत व समाज जीवनात परिवर्तनाची लाट झाली. इंग्रज राज्य कत्यांनी सुरवातीच्या काळात सुधारणावादी दृष्टिकोन स्वीकारला होता. वाङ्मयाच्या क्षेत्रातही हे परिवर्तन होऊ लागले होते. मात्र इंग्रजांच्या या सुधारणावादामध्ये स्वार्थी हेतू आहे हे आमच्या सुशिक्षित झालेल्या विचारवंताना प्रथमच जाणवले तेव्हा पासून आपल्या भारतीय जनमाणसाची अस्मिता जागी करावी असे त्यांना वाटू लागले. या प्रेरणेतून मराठीमध्ये स्फूट लेखनाला सुरवात झाली हे स्फूट लेखन अर्थात इंग्रजी भाषेच्या मदतीनेच केले जात होते. हे स्फूट लेख म्हणजेच

निबंध होय. "निबंध" हा वाङ्मयप्रकार म्हणजे मराठी साहित्याला इंग्रजी वाङ्मयाने दिलेली फार मोठी देणगीच आहे. किंबहुना इहवादी दृष्टिकोनातून विचार केला तर मराठी माणसाच्या मनाची व वैचारिक-तेची मशागतच या वाङ्मयाने केली होती.

समाजातील निद्रीस्त असलेल्या माणसाला जागे करणे हेच प्रयोजन असल्यामुळे सामाजिक सुधारणा हाच तात्कालीन वृत्तपत्र, नियत-कालिकांचा व निबंध या वाङ्मयाचा हेतू होता. ख्रिस्ती धर्माचा प्रचार करीत असताना ख्रिस्ती मिशनरी लोकांनी हिंदू धर्मावर ओरकाडे ओडले होते. याकडे आमच्या विचारवंतानी दुर्लक्ष केले नाही. उलट अंतर्मुख होऊन त्यामध्ये सुधारणा घडवून आणण्याचा प्रयत्न केला. यावेळी नवशिक्षितांनी पुरस्कारलेला सामाजिक सुधारणावादी दृष्टिकोन महत्वाचा होता. विष्णुशास्त्री पंडितानी स्त्रीयावर होणा-या अन्यायावर, जुलमा-वर आपल्या लेखनातून, प्रखर हल्ला चढविला. बाबा "ज्ञानप्रसारक" या वृत्तपत्रातून ख्रिस्ती मिशन-यांनी हिंदुधर्मावर हल्ला चढविला. तेव्हा हिंदुधर्माचा नव्याने विचार करावयास अनेक धर्मपंत उदयास आले व हा विचार समाजापर्यंत पोहचविण्याचे सर्वात महत्वाचे कार्य निबंध या वाङ्मय प्रकाराने केले. लोकहितवादींचे सर्व लेखन सामाजिक जाणीवेतूनच निर्माण झाले आहे. सामाजिक सुधारणा हा त्यांच्या लेखनाचा केंद्र बिंदू आहे. समाजातील दृष्ट प्रवृत्तीवर लोकहितवादींनी हल्ला चढविला. बाबा पदमनजी यांनीही सामाजिक सुधारणेचाच पुरस्कार आपल्या लेखनातून केला. स्त्री शिक्षणाचा पुरस्कार "स्त्री विद्याभ्यास" या निबंधातून केला. तर "मद्यपान निषेधक बोध", "कुटुंब सुधारणा", "व्यभिचारी निषेधक बोध", "कुटुंब सुधारणा", या सारख्या निबंधातून समाजातील वैगुण्यावर बोट ठेवून सामाजिक सुधारणेचा विचार मांडला. एकूणच इ.स.१८१८ ते १८७४ या कालखंडातील निबंधातून समाज सुधारणेचा पुरस्कार केला आहे.

(उ) भाषिक देणगी :

ब्रिटीशपूर्व काळात गद्य स्वरूपात वाङ्मय निर्मिती केली जात होती. त्यामुळे अव्वल इंग्रजी कालखंडात पुन्हा गद्य वाङ्मयाला चालना मिळाली. शिक्षणाला गती मिळाली. मुद्रणकला आली, ब्रिटीशाकडून नवे विचार झपाट्याने येऊ लागले. आपल्या विचारांच्या प्रकटीकरणासाठी गद्य लेखनच योग्य वाटू लागले. इ.स.१८३२ च्या सुरवातीला बाळशास्त्री ज्ञानेश्वरकरांचे " दर्पण " हे वृत्तपत्र निघाले व त्यातून विचार प्रकट होऊ लागले. राजकीय व सामाजिक जीवनावर लिहीणा-या लेखकांची संख्या वाढू लागली. निबंध व वृत्तपत्रे यांचा अविभाज्य संबंध जोडला गेला. अव्वल इंग्रजी कालखंडात मराठी निबंध वाङ्मयाची पायाभरणी झाली. यामध्ये कांही प्राथमिक स्वरूपातील भाषिक वैशिष्ट्ये होती. एखाद्या विषयाचे सुबद्ध, व्यवस्थित विवेचन करणे हे निबंधाचे सर्वात महत्वाचे वैशिष्ट्य लोकहितवादी, बाबा पद्मनजी, यांच्या सारख्या विचारवंतांच्या लेखनीत होते. मराठी गद्य शैलीचा विकासही याच कालखंडात झाला. या निबंधाची भाषा बालबोध वळणाची होती. त्यामध्ये एक रांगगडेपणा जाणवितो. परंतु साहित्य निर्मितीची सुरवातीची आवस्था म्हणून याला एक वेळेचे स्वरूप प्राप्त झाले आहे.

(इ) नवनवीन वाङ्मयनिर्मिती :

एकाणिसावे शतक हे मराठी वाङ्मयनिर्मितीच्या दृष्टिने अत्यंत महत्वाचे शतक होते. इंग्रजांनी आपली राजकीय सत्ता स्थापन करण्यासाठी शैक्षणिक सुधारणा घडवून आपल्या प्रारंभीच्या काळात भाषांतरीत स्वरूपाचे साहित्य मराठीमध्ये आणले गेले. या भाषांतरीत वाङ्मया बरोबरच नवनवीन प्रकारचे साहित्य मराठीमध्ये निर्माण झाले. यामध्ये

प्रामुख्याने नाटक, कादंबरी, कथा यांचा समावेश होता. १८४३ मध्ये विष्णुदास भावे यांनी "सीतास्वयंवर" हे पौराणिक कथेवर नाटक लिहून मराठी साहित्याच्या क्षेत्रात नाट्य वाङ्मयाचा पाया घातला. तसेच १८५७ मध्ये बाबा पदमनजी यांनी "यमुनापर्यटन" ही सामाजिक विषयावर स्वतंत्र कादंबरी लिहिली. तसेच इंग्रजीतील "सॉनेट" या काव्यप्रकारावरून केशवसुतानी "सुनित" हा एक नवीन काव्यप्रकार मराठी वाङ्मयात निर्माण केला. या सर्व वाङ्मयप्रकारांचे मूळ ख-या अर्थाने मराठी निबंधातच आहे. निबंध वाङ्मयापासून या पाऊलखूणा दिसू लागतात.

(ई) नवीन लेखकांना चालना :

निबंध वाङ्मयाची निर्मिती सुरवातीच्या काळात इंग्रजी वाङ्मयाच्या मदतीने निर्माण झाली. असे असले तरी आमच्या विचारवंताना सामाजिक, राजकीय, धार्मिक विषयावर विचार मांडण्याची तळमळ निर्माण झाली. यामुळे अनेक लेखक निबंधकार उदयाला आले. या वाङ्मय निर्मितीचा धागा घेऊन अनेक लेखकांनी आपल्या विचाराची मांडणी केली. कादंबरी, नाटक, काव्य, निबंध या सर्व साहित्य प्रकारांची निर्मिती होऊ लागली. बाळशास्त्री जांभेकर, बाबा पदमनजी, विष्णुदास भावे, विष्णुबुवा ब्रम्हचारी, भाऊ महाजन, लोकहितवादी यासारख्या अनेक लेखकांची निर्मिती या सुरवातीच्या निबंध वाङ्मयामुळेच झाली.

१८१८ साली पेशवाईचा अस्त झाल्यानंतर इंग्रजांनी राजकीय क्षेत्राची सर्व सुत्रे आपल्या हाती घेतली होती. सुरवातीच्या काळात त्यांचा सुधारणावादी दृष्टिकोन होता. परंतु मुठे आमचे विचारवंत इंग्रजी शिक्षणामुळे सुशिक्षित झाले आणि या सुधारणावादामागे त्यांचा राज्यस्थापनेचा स्वार्थी हेतू हे आहे. हे आमच्या विचारवंताना जाणवले. त्यामुळे राजकीय दृष्टीकोनातून लेखन करण्यास सुरवात झाली.

* निष्कर्ष :

इंग्रजी वाङ्मयाच्या संपर्काने, अध्ययनाने मराठीतील विविध वाङ्मय प्रकारांना स्वतःचा असा एक विशिष्ट आकार प्राप्त झाला. यामध्ये निबंध हा एक महत्त्वाचा वाङ्मय प्रकार होता. एकूणच महाराष्ट्राच्या सामाजिक जीवनावर व वाङ्मयावर इंग्रजी साहित्याचे, राजवटीचे, व त्याच्या धोरणाचे खोलवर संस्कार झाले होते. आपल्या पूर्व वाङ्मयाचे स्वरूप पाहिले म्हणजे इंग्रजी वाङ्मयाच्या परिणामाची जाणीव होते. मराठी साहित्याचे आजचे स्वरूप व त्याचा विकास या सर्वांच्या पाऊल खूणा इंग्रजी साहित्यापासून पहावयास मिळतात. त्या इंग्रजी साहित्याने मराठी साहित्याला एका अर्थाने खतपाणीच घातले व बहराला आनले. अनेक प्रकारच्या वाङ्मयीन सामाजिक, भाषिक शैलीचे गुण आम्ही इंग्रजी साहित्यातून उचलले आहेत. तेच पुढील वाङ्मय निर्मितीच्या दृष्टिने महत्त्वाचे होते.

=0=0=0=0=0=

संदर्भ - सूची

=====

- (१) जोग रा.श्री.(संपा.) : "मराठी वाङ्मयाचा इतिहास"
(खंड चौथा)
महाराष्ट्र साहित्य परिषद,
पुणे.
दुसरी आवृत्ती, १९७३.
पृष्ठ क्र. ११
- (२) फडकुले निर्मलकुमार : "लोकहितवादी कला आणि कर्तृत्व"
कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन,
पुणे.
पहिली आवृत्ती, १९७३.
पृष्ठ क्र. २५९.
- (३) जोग रा.श्री.(संपा.) : "मराठी वाङ्मयाचा इतिहास"
(खंड चौथा)
"उनि"
पृष्ठ क्र. ५३२.
- (४) फडकुले निर्मलकुमार : "लोकहितवादी कला आणि कर्तृत्व"
"उनि"
पृष्ठ क्र. २७.

=0=0=0=0=